

vaattiuteen. Jos syvärakenteen käsite sidotaan puhujan lähtökohtaan puheen tuottamisessa, olisi tukeuduttava jonkinlaiseen psykolingvistiseen evidenssiin. Mallin psykologista tulkintaa voisi mielestäni myös heikentää ja pyrkiä motivoimaan syvätaso muulla tavoin: mitä hyötyä sen olettamisesta on pintarakenteen ja leksikaaliselle kuvaukselle? Mallia kehitettäessä olisi hyödyllistä myös hieman lisätä käytettävän kirjallisuuden kattavuutta. Kirjan bibliografia on varsin laaja, mutta se painottuu alan venäläiseen kirjallisuuteen. On tietenkin hyvin perusteltua, että venäläistä kirjallisuutta tuodaan runsaasti esiin: siitä on hyötyä mallia soveltaville ja kehittäville venäjän tutkijoille ja opiskelijoille. Myös muut voivat löytää venäläisten tutkijoiden näkemyksiä esittelevistä lukuisista ja huolellisesti laadituista kommentteista kiinnostavia ajatuksia. Kuitenkin jatkossa olisi mielestäni ainakin jonkin verran enemmän otettava huomioon aihepiiriin liittyvää länsimaista lingvististä kirjallisuutta. Kaiken kaikkiaan on tietysti mahdollista, että esittämäni näkemykset eivät ole kaikilta osin relevantteja mallin nykyisen vaiheen kannalta. Kirjan ilmestymisestä tähän on kulunut jo yli vuosi. Olisi kiintoisaa seurata projektin kehittymistä uusista julkaisuista.

LIISA VILKKI

LÄHTEET

- DIK, SIMON C. 1989: The theory of functional grammar. Part I: The structure of the clause. Foris Publications, Dordrecht.
- DOWTY, DAVID 1991: Thematic proto-roles and argument selection. – *Language* 67 s. 547–619.
- LEVELT, WILLEM J. M. 1989: *Speaking. From intention to articulation.* The MIT Press, Cambridge.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1985: *Pragmatics.* Cambridge University Press, Cambridge.

RAVIN, YAEL 1990: *Lexical semantics without thematic roles.* Clarendon Press, Oxford.

Fennougristisen tutkimuksen historia

GÜNTER JOHANNES STIPA *Finnisch-ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neopositivismus.* Redaktionelle Bearbeitung und Zusammenstellung der Bibliographie Klaas Ph. Ruppel. *Suomalais-Ugri-laisen Seuran toimituksia* 206. Helsinki 1990. 437 s. ISBN 951-9403-35-3.

Johannes Stipan tutkimus on erittäin runsasisältöinen teos. Se on ensimmäinen fennougristiikan historian kokonaiskuvaa tavoitteleva monografia sitten Otto Donnerin katsauksen »Öfversikt af den Finsk Ugriska språkforskningens historia» vuodelta 1872. On tosin julkaistu muitakin aiheeseen liittyviä esityksiä, esimerkiksi August Ahlqvistin »Bidrag till Finska språkforskningens historia före Porthan» (1854), Pál Hunfalvyn »Die ungarische Sprachwissenschaft. Historischer Überblick» (1877), E. N. Setälän »Lisiä suomalais-ugri-laisen kielentutkimuksen historiaan» (1892), J. Pápayn »A magyar nyelvhasználat története» (1922), I. Ja. Depmanin »K istorii fennougrovedenija v Rossii» (1929), Andrus Saaresten »Die estnische Sprache» (1932), Björn Collinderin »Swedish Research on the Language and Folklore of the Lapps» (1956), Erkki Itkosen »Suomalais-ugri-laisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta» (1961), A. D. Kylstran »Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung» (1961), J. Balázsín »A hazai magyar és finnugor nyelvészet története 1850-től 1920-ig» (1970), István Szathmárin »An Outline of the History on Hungarian Linguistics» (1972), Aulis J. Joen »Uralier und Indogermanen» (1973), György Lakón »József Budenz und die zeitgenössische vergleichende Sprachwissenschaft» (1974), Ago Künna-

pin »Kai Donner» (1974), Mikko Korhosen »Finno-Ugrian Language Studies in Finland 1828–1918» (1986) ja Gizella Labádin »Unkarin fennougriikan historia» (1987). Tutkimushistoriallisia katsauksia sisältyy moniin fennougriikan käsikirjoihin. Useita suuren historiansa esitöitä on julkaissut myös Stipa itse.

Tässä esiteltävän teoksen merkitys on monitahoinen. Laajan konkreettisen asiatiedon ohella sen tärkeimpiä tehtäviä on suhteuttaa eri tutkimussuunnat ja tutkijat toisiinsa. Historiallisen kokonaiskuvan hahmottaminen valtavasta määrästä tietoa onkin Stipan tutkimuksen suurimpia ansioita.

Fennougriikan juuret palautuvat osaltaan jo suuriin löytöretkiin. Löytöretkien vuosisata mahdollisti kielitieteilijöille pääsyn uusien kielten pariin. Merenkulkijat saattoivat tuoda silminnäköjen kertomuksia kaukaisista maista ja kansoista. Jo ensimmäiseltä maailmanympäripurjehdukselta 1519–22 on tietoja italialaisen Pigafettan alkuasukkaiden kielestä tekemistä sanaluettelosta, jotka ilmestyivät hänen matkapäiväkirjassaan 1524. Tämän matkakertomuksen sai sittemmin ilmeisesti käsiinsä Amsterdamin pormestari Nicolaes Witsen (1641–1717), ja se innoitti häntä aikanaan ainutlaatuisiin lingvistisiin ja kansatieteellisiin keruutöihin monien suomensukuisten kansojen parissa. Hän muun muassa matkallaan Riiasta Novgorodiin teki ilmeisesti ensimmäisenä havaintoja Koivan ja Petserin seudun virolaisista, julkaisi ensimmäisen mordvan sanojen luettelon (1692) ja totesi mordvan ja tšeremissin läheisen sukulaisuuden. Hän keräsi tietonsa taidokkaasti Moskovassa eri tiedonantajilta, kun hänellä ei ollut lupaa matkustaa suoraan kentälle (tuttua monille myöhemmillekin tutkijoille!). Witsenin töillä oli merkittävä vaikutus myös Leibniziin.

Kokonaiskuvan luomista fennougriikan tutkimuksen historiasta auttaa merkittävästi Stipan toteuttama aineiston jako suuriin kulttuurihistoriallisiin kausiin: renessanssin ja reformaation, valistuksen, uushumanismin ja romantiikan sekä positivismien aikausiin.

Aatehistoriallisesti on osoitettavissa, että fennougriikan juuret ulottuvat renessanssijan humanisteihin, jotka pyrkivät todellisuuden parempaan tuntemiseen. Hyvin merkittäväksi osoittautuu espanjalaissyntyinen ja Hollannissa Louvainin yliopistossa luennoinut Juan Luis Vives (1492–1540), joka vastoin ystävänsä Erasmuskin latinalaisen tradition mukaisia näkemyksiä halusi nostaa kielentutkimuksen varsinaiseksi kohteeksi elävät luonnolliset kielet ja suoranaisesti kansankielen (*sermo vulgaris*), joita hän piti kielitieteen varsinaisena tutkimuskohteena. Vivesin näkemys vaikutti voimakkaasti barokin aikaan eläneeseen J. A. Comeniukseen (1592–1670), jota Leibniz nimitti virheellisesti jopa suomalais-ugrilaisen kielisukulaisuuden löytäjäksi. Comenius puolestaan innoitti mm. Johannes Gezelius nuorempaa; Comeniuksen ajattelussa oli kielisukulaisuuden ideakin idullaan. Hyvin voimakkaana ulotti renessanssi vaikutuksensa myös Unkariin. Runoilija Janus Pannoniuksen tiedetään ensimmäisenä käsitelleen unkarin kieltä hävinneessä latinankielisessä kieliopissaan, ja humanismin kukoistusaikaan 1500-luvun alkupuolella eli ensimmäinen merkittävä unkarilainen grammatikko János Sylvester. Merkittävä vaikutus unkarin kielen kehitykseen oli myös wittenbergiläisen reformaation ansiosta syntyneellä käännöskirjallisuudella.

1500-luvulla alkoi humanisteilla näkyä jo selvää tietoisuutta kansalliskielten tasavertaisuudesta latinan kanssa. Kielitieteenkin harjoittamisen välttämättömän edellytyksen ilmaantumista merkitsi kirjapainotaidon keksiminen. Renessanssin aikainen humanismi loi pyrkimyksessään todellisuuden parempaan tuntemiseen myös tutkimusmatkojen yleiset edellytykset, ja sama henki loi kielitieteellisesti ajattelevan humanistin.

Vivesistä alkanut radikaalisti uudenlainen suuntautuminen, jota voisi varmaankin nimittää paradigmanmuutokseksi, pääsi sitten valistuskaudella János Sajnovicsin (1735–1785) ansiosta myös fennougriikkaan. Matemaatikko Sajnovics pääsi 1769 tähtitieteilijöiden mukana pohjoiselle Var-

døyn saarelle ja päätti tällä matkalla tutkia, olivatko lappi (suomi mukaan lukien) ja un-kari todella sukukieliä. Hän tunsı Johannes Schefferin kuuluisan teoksen »Lapponia» (1673) ja ilmeisesti myös Olof Rudbeck nuoremman latinalais-suomalais-unkarilaisen sanalistan (1717; 102 sanaa), jonka no-jalla tekijä oli katsonut voivansa todistaa unkarin ja suomen läheisen sukulaisuuden, suoranaisen verisukulaisuuden. Juuri Sajnovics varsinaisesti aloitti teoksellaan »Demonstratio» (Idioma Ungarorum et Lappo-num idem esse [Osoitus unkarilaisten ja lappalaisten olevan yhtä], 1770) suomalais-ugrilaisen kielisukulaisuuden todistamisen, vaikka hän saikin kotimaassaan Unkarissa työstään palkkioksi vain pilkkaa.

Sajnovicsin tutkimus puolestaan oli poh-jana Göttingenin yliopistossa toimineelle ja niin ikään unkarilais-syntyiselle Sámuel Gyarmathille, joka teoksessaan »Affinitas» (lingvae hvngaricae cvm lingvis fennicae originis grammaticae demonstrata [Unkarin kielen sukulaisuus suomensukuisten kielten kanssa kieliopissa osoitettuna], 1799) täh-densi jo unkarin ja obinugrilaisten kielten välistä sukulaisuutta ja piti viroa suomen itsenäisenä sisarkielenä. Itse asiassa Gyarmathi tuli tällä työllään luoneeksi jo fenno-ugristiikan oppiaineena. Hänellä taas oli hy-viä innoittajia kuten saman yliopiston historian ja valtio-opin professori August Ludwig Schlözer ja slavistiikan perustaja J. Dobrovský.

Vasta 20-vuotiaan Schlözerin mielenkiin-non suomalais-ugrilaisiin kieliin oli herättänyt ruotsalainen Johan Ihre Upsalassa, jonne Schlözer meni opintomatalle. Schlöze-rin kiinnostuksen yhtenä suurena herättäjänä oli myös pietarinsaksalainen klassisten kielten opettaja J. E. Fischer, joka teki vuosina 1740–46 suuren Siperian-matkan ja keräsi matkalla laajan etymologisen sanakirja-aineiston Vocabularium Sibiricum, jonka ansiosta hän on jäänyt historiaan Venäjän ensimmäisenä tieteellisenä kielentutkijana. Kun sitten Schlözer oli seitsemän vuotta Pietarissa, hän tutustui Fischeriin, joka antoi tälle Vocabulariuminsa Göttingenissä julkaistavaksi. Schlözer ottikin siitä

melkoisesti kielenaineiksia omiin teoksiinsa, joskaan ei julkaissut sitä semmoisenaan. Kun kirjoituksilla on kohtalonsa, Schlözer luovutti Fischerin käsikirjoituksen nähtäväksi myös Gyarmathille, jolle se oli poh-jana hänen laatiessaan »Affinitas»-teostaan.

Myös Henrik Gabriel Porthan tapasi Schlözerin Göttingenin-matkallaan 1779. Porthan on mainittava myös Sajnovicsin yhteydessä, sillä hän riensi jo toimittamansa Åbo Tidningarin ensimmäisessä numerossa 1771 esittelemään edellisenä vuonna ilmestyneen »Demonstration».

Osoituksena tuonaikaisesta vilkkaasta tieteellisestä kanssakäymisestä on edelleen mainittava, että Porthan tapasi 1792 Turussa Dobrovskýn, joka oli matkalla Ruotsista Venäjälle ja oli lukenut Sajnovicsin ja Schlözerin teokset sekä hankkinut Tukholmassa Jusleniuksen sanakirjan. Hänellä oli hedelmällinen ajatustenvaihto Porthanin kanssa. Dobrovský oli kerännyt Jusleniuksen sanakirjasta venäläisiä lainasanoja, joita koskevan tutkimuksensa hän mahdollisesti näytti Porthanille, sillä tämä julkaisi tunnetussa suomen murteita koskevassa tutkimuksessaan (De praecipuis dialectis linguae Fennicae [Suomen kielen päämurteista], 1801) – jonka tosin J. Sarelius oli valmistanut väitöskirjakeen Porthanin johdolla – venäläisten lainasanojen luettelon. Stipa ei ole ehkä tarpeeksi pohtinut sitä, millainen Dobrovskýn ja Porthanin keskinäinen vuorovaikutus suomen venäläislainojen tutkimisessa saattoi olla. Porthan oli näet saanut ilmeisesti vuonna 1783 P. A. P. Europaeukselta venäläislainojen luettelon, jonka hän todennäköisesti kävi läpi asiantuntija Dobrovskyn kanssa, kuten jo Valentin Kiparsky (Uusi Suomi 1968/36) on arvellut. Angela Plögerin tutkimuksensa »Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache» – jota ei mainita Stipan lähteissä – johdannossa mainitsemien sanojen perusteella on pääteltävissä, että Europaeuksen, Dobrovskýn ja Porthanin sanaluetteloissa on ainakin kymmenen yhteistä sanaa (*akkuna, palttina, pa(a)sma, papu, saapas, sirppi, tavara, vari, varpu(i)nen, veräjä*). Tietenkin Dobrovský on voinut itsenäisesti löytää

nämä sanat, mutta mikä lienee ollut Euroopan rooli?

Tieteenhistoriallisiin paradokseihin kuuluu, että valistuksen ajan kielentutkimukselle antoi suunnan saksalainen filosofi ja matemaatikko Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), joka kohdisti huomion aivan uudella tavalla luonnolliseen kieleen. Hän halusi päästä kiinni sanojen juuriin sekä sitä kautta kielen alkuperään, alkukielestä polveutuviin kieliin ja siten kielisukulaisuuteen. Hän oli selvillä samalla vuosisadalla löydetyistä suomalais-ugrilaisesta kielisukulaisuudesta ja myös lapin suhteesta suomeen ja viroon Schefferin »Lapponia»-teoksen (1673) ansiosta. Hän keräsi ja keräytti intohimoisesti tietoja Venäjän suomensukuisista kielistä. Tutustuttuaan tsaari Pietari I:een hän laati ehdotuksen Pietarin tiedeakatemian johtosäännöksi, ja itse asiassa kaikki suomalais-ugrilaisien kielten tutkimus Venäjällä valistusaikana toteutettiin Leibnizin kaavailujen mukaisesti.

Vuime vuosisadan alkuun sijoittuu myös tanskalainen Rasmus Rask (1787–1832), joka antoi siihen asti voimakkaimman syyntä suomalais-ugrilaisien kielten vertailevalle tutkimukselle. Tähänkin asti on tiedetty hänen suuri merkityksensä meikäläiselle fennougristiikalle ja laajemminkin kansallisille tieteillemme. Stipan historiaesityksen valossa Raskin keskeinen vaikuttajan asema vielä kirkastuu entisestään. Hän piirtyy näkyviin kielentutkimuksen uuden aikakauden aloittajana, jonka perusnäkemys kuuluu ryhtyä selvittämään suomalais-ugrilaisia kieliä tekemällä tutkimusmatkoja asianomaisten kansojen pariin ja tutkimalla näiden kieltä tuloksellisin menetelmin. Juuri Raskia voidaan pitää astevaihteluteoreetikkona, kun hän puhui kirjainmuutoksista ja tutkiessaan suomea ja lappia otti esiin sentapaiset nominintaivutuksessa esiintyvät vaihtelusuhteet kuin *vuosi* : *vuoden* : *vuotena*. Hän myös laati ja julkaisi ensimmäisen selvän suomalais-ugrilaisien kielten ryhmitelmän tutustuttuaan Pietarin arkistoissa mm. Fischerin kirjoituksiin ja kokoelmiin, ja siellä hän laati suomen kielipöytäkirjan. Raskilla oli suoranaista osin

välillisesti voimakas vaikutus suomalaiseen tutkimukseen. Hänellä oli merkittävä osuus A. J. Sjögrenin muuttoon Pietariin ja lähtöön tutkimusmatkoille sekä siihen, että Kustaa Renvall sai viedyksi loppuun sanakirjatyönsä. Hyvin tärkeä oli Raskin Turunmatka, jonka aikana hän tapasi Aura-seuran romantikkoja. Dosentti Reinhold von Becker sai Raskilta suoran kehotuksen lähteä kansanrunouden keruuseen. Näiden matkojen tuloksia olivat sitten Beckerin toimittamassaan Turun Wiikko-Sanomissa julkaistavat kertomukset Väinämöisestä, jotka taas antoivat Lönnrotille aiheen väitöskirjaan Väinämöisestä (1827) ja avasivat tien Kalevalaan. Runeberg ja Snellman kuuluivat niin ikään Turun romantiikan (1817–27) aikana ja hengessä kasvaneisiin. Rask oli kiinnostunut myös lapista, ja häneen perustivat Sjögren ja Castrén lapin kielen jaotuksensa.

Ilman tutkimushistoriaa on totuttu ajattelemaan, että jonkin alan tutkimuksen uranuurtajat ovat kyllä kaikille tiedossa, mutta Stipan teoksessa nousevat tutkimuksen merkkimiehiksi monet usein unohdetut tutkijat. Historiallis-vertailevan kielentutkimuksen yhdeksi pioneeriksi osoittautuu unkarilainen Unkarin kielen ja kirjallisuuden professori Miklós Révai (1750–1807), jonka roolia fennougristiikan historiassa tältä kannalta eivät ainakaan kaikki suomalaiset tutkijat liene tiedostaneet. Hän käytti historiallis-vertailevaa menetelmää jo ennen Boppia varsinkin luennoissaan Budapestin yliopistossa, seikkaperäisen unkarin kielipöytäkirjansa ensimmäisessä osassa (1803–05) ja vanhimman unkarin kielenmuistomerkin (Halotti beszédin) tutkimuksissaan. Hän oli samalla uudistaja, joka aloitti uuden aikakauden unkarin kielen tutkimuksessa. On myös hyvä muistaa, että valistuksen ajan Suomen johtavia fennougristeja oli Turun Akatemian logiikan ja matematiikan professori J. Welin, joka sai v. 1736 käsikirjoituksena valmiiksi unkarin ja suomen vertailevan sanaluettelon. Hänen kiinnostuksensa suomalais-unkarilaiseen kielisukulaisuuteen oli herännyt Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa Benzeliuksen ansiosta. Tämä

Erik Benzelius nuorempi (1675–1743) oli Upsalan yliopiston historian professori ja myöhemmin arkkipiispa. Hän selitti luennoissaan 1713 saksalaisen oppi-isänsä Leibnizin tavoin, että Skandinavian vanhimpien asukkaiden kielinä ovat olleet lappi ja suomi, joten ruotsin kielenkin historian tuntemiseksi oli opittava suomea. Benzelius oli siis suuntaamassa tutkimuksen näkökulmaa kansan omaan varhaishistoriaan, ja hänen tukeaan vuorostaan oli Tukholmassa vaikuttava suomalainen patriootti Elias Brenner, joka joutui suomalaisen kansanrunouden lumoihin. Henrik Florinus julkaisi 1702 ensimmäisen kokoelman hänen sananlaskujaan, joita Brenner käänsi myös Benzeliukselle.

Viime vuosisadan alkupuolella valtaan päässyt positivismi painotti kokemuksen merkitystä tiedonlähteenä. Kielitieteessä tuli yhtäältä tärkeäksi senhetkinen konkreettinen kielellinen todellisuus, ja toisaalta varsinkin indogermanistiikka suuntasi katseensa entistä tiiviimmin kielen historiallisiin muutoksiin; siten olikin historiallis-vertailevan tutkimusmenetelmän valta-asema pitkäksi aikaa turvattu. Fennougristiikan puolella voimistui jo valitusaikana alkanut pyrkimys kansankielen systemaattiseen keräämiseen, mikä oli aivan positivismin konkreettisuutta halajavan hengen mukaista. Alkoi suurten tutkimusmatkojen aika, Suomessa Castrénin, Sjögrenin, Ahlqvistin ja heidän seuraajiensa ansiosta.

Johannes Stipan suuresta historiateoksesta näkyy ensinnäkin, miten fennougristinenkin tutkimus on ollut vahvasti sidoksissa ajan yleisiin aatevirtauksiin, ja siten kirjan perusjaottelu on hyvinkin perusteltu. Toisaalta vahva suunnannäyttäjäksi on tietysti ollut indogermaanisten kielten tutkimus, mutta fennougristiikka on monesti ollut sen vahva kilpakumppani ja toisinaan ajallisesti jopa sitä edellä. Erityisen leimallista fennougristiselle tutkimukselle on ollut varhainen pyrkimys kenttätutkimuksiin. Edelleen on selvästi nähtävissä, että edistys fennougristiikassakin on ollut viestikapulan vientiä tutkijalta toiselle. Luonnollisesti alan pioneerien on täytynyt olla toisten alojen tut-

kijoita tai harrastajia, ja tosiaan yllättävän monet tieteen ja harrastuksen alat ovat edusteilla heidän joukossaan. Tämänkin tieteenalan edistysaskeleissa on varsin usein ollut kysymys onnellisesta sattumasta, joka on johtanut uusiin havaintoihin. Voi pitää suorastaan ällistyttävänä, miten hyvin Suomessa on pysytty fennougristiikassa kansainvälisen (eurooppalaisen) tutkimuksen tuntumassa ja etulinjassa jo alusta alkaen. Tietysti suomen kielen keskeisyys tämän alan tutkimuskohteena on merkinnyt paljon, mutta kunnia kuuluu myös monille innostuneille tutkija- ja kulttuuripersoonallisuuksille.

Günter Johannes Stipan tutkimushistoria oli paljolti tekijänsä elämäntyön synteesi. Hänen oma paradoksaalinen elämänuransa katolisesta papista fennougristiksi ja hänen kansainvälisyytensä tuntuvat sopineen erityisen hyvin taustaksi tutkijan selvittäessä tieteenalansa kehityksen monia yllättäviä vaiheita. Esitys perustuu kunnioitettavaan lukeneisuuteen; kirjan 64-sivuisen bibliografian pohjalta syntyy varmaankin vielä monia erillistutkimuksia. Kirja tosin ei ole kovin helppolukuinen hyvinkin saksaa taitavalle, mutta sen avaamat näkymät keskeisen kansallisen tieteen historian ovat sitä herkullisemmat.

SEPPO SUHONEN

Mediaalisuus leksikossa ja syntaksissa

SUZANNE KEMMER *The middle voice*. Typological Studies in Language 23. John Benjamins, Amsterdam 1993. 299 s. ISBN 90-272-2908-2.

Kemmerin kirja *The middle voice* on uudistettu versio hänen v. 1988 väitöskirjastaan; uudistukset syventävät joitain kirjan perusteemoja, mutta uudempaa kirjallisuutta ei